

Gajkowska, Cecylia

Polskie czasopiśmiennictwo literackie i kulturalno-społeczne lat 1864-1918 w trzydziestopięcioleciu powojennym : zarys informacyjno-bibliograficzny

---

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 20/3, 5-30

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CECYLIA GAJKOWSKA

POLSKIE CZASOPISMIENICTWO LITERACKIE I KULTURALNO-
-SPOŁECZNE LAT 1864—1918 W TRZYDZIESTOPIĘCIOLECIU
POWOJENNYM

ZARYS INFORMACYJNO-BIBLIOGRAFICZNY

Rocznica trzydziestopięciolecia Polski Ludowej skłania do refleksji, przemyśleń i podsumowań w wielu dziedzinach, również w zakresie badań historycznoprasowych czasopiśmiennictwa polskiego. O znaczeniu prasy jako źródła informacji i dokumentacji życia literackiego i kulturalnego społeczeństwa, jako narzędzia kształtowania opinii publicznej, pisano już niejednokrotnie, zwłaszcza że w ostatnich dziesiątkach lat dziedzina badań historycznoprasowych stała się odrębną dyscypliną naukową i przedmiotem badań nie tylko historyków prasy i dziennikarzy, ale też historyków literatury oraz badaczy kultury. Może właśnie dlatego podsumowując stan badań w minionym trzydziestopięcioleciu możemy stwierdzić, że był to okres niezwykle płodny na polu badań związanych z czasopiśmiennictwem i dziennikarstwem polskim, okres, w którym powstało bardzo wiele publikacji, oczywiście niejednorodnych pod względem poziomu opracowania. Wystarczy porównać ten dorobek ze stanem badań z okresu przedwojennego¹, by przekonać się o niezwykle dynamicznym rozwoju badań nad prasą polską.

Podsumowania badań historycznoprasowych za okres trzydziestoletni (1945—1975) dokonał w interesującym szkicu Marian Tyrowicz², podkreślając, że na dynamikę badań wywarło ogromny wpływ powstanie instytucji zarówno ogólnoprasowych, jak też ściśle zajmujących się historią prasy polskiej.

Z okazji ukazania się historii prasy polskiej (1976) Barbara Petrozolin-Skowrońska³ omówiła prace dotyczące badań prasoznawczych i historycz-

¹ A. Garlicka, *Rozwój badań nad historią prasy w Polsce* (cz. 1: do 1939 r.), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” (dalej: „RHCP”), t. 1, s. 7—48.

² M. Tyrowicz, *Badania historii prasy polskiej w trzydziestoleciu 1945—1975*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1975, z. 4, s. 29—40.

³ B. Petrozolin-Skowrońska, *Bibliografia — analiza — synteza —*

noprasowych, poprzedzających powstanie tego kompendium. Obydwie te rozprawy dokonały analizy materiałów dotyczących całości prasy i czasopiśmiennictwa polskiego. Prowadzone w okresie powojennym prace nad prasą literacką i kulturalno-społeczną, ukazujące się na ten temat artykuły, wspomnienia, książki nie doczekały się jak dotychczas odrębnego, całościowego omówienia, a nawet uporządkowanego zestawienia. Częściowo, jeżeli chodzi o interesujące nas tu lata 1864—1918, zarejestrowano materiał w wydawnictwie *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku (Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu, t. 1)*, ograniczając się jednak do selektywnej informacji o pracach nad wybranymi, głównie literackimi czasopismami okresu, posiadającymi osobne, monograficzne omówienia. Rozproszone informacje na ten temat odnaleźć można również w ukazującej się sukcesywnie corocznie *Polskiej bibliografii literackiej*. Na tym jednak kończą się w zasadzie kompendia, do których mogłaby sięgnąć osoba zainteresowana tą problematyką. Artykuł niniejszy⁴ chciałby, chociażby częściowo, tę lukę zapełnić, przedstawiając czytelnikowi stan opracowań o czasopiśmiennictwie literackim i kulturalno-społecznym lat 1864—1918, uwzględniając rozmaitego typu opracowania, od artykułów o charakterze popularnym, drobnych przyczynków — po ujęcia monograficzne, syntetyczne historii czasopiśmiennictwa polskiego⁵. Omawia on, nie pretendując do całkowitego wyczerpania tematu, również inne materiały, które wzbogacają wiedzę o czasopiśmiennictwie literackim i kulturalno-społecznym epoki, np. wspomnienia i korespondencje redaktorów, dziennikarzy i pisarzy, opracowania monograficzne problemu bądź pisarza, a nawet komentarze do wyborów publicystyki, podając jednakże tylko przykładowo ważniejsze pozycje; sygnalizuje ponadto prace o charakterze bibliograficzno-dokumentalnym.

---

warsztat (*Badania nad dziejami czasopiśmiennictwa polskiego*), „Przegląd Humanistyczny”, 1976, nr 7, s. 65—81, nr 8, s. 103—110.

⁴ Artykuł opracowany na podstawie maszynopisu autorki pt. *Czasopiśmiennictwo literackie i kulturalno-społeczne w opracowaniach powojennych (1944—1974)* oraz zebranych materiałów za lata 1975—1979. Bibliografia opracowań przygotowywana do druku w Instytucie Badań Literackich PAN. Artykuł o podobnym charakterze, ale dotyczący czasopism dwudziestolecia międzywojennego ukazał się w „Kwartalniku Historii Prasy Polskiej” (1979, nr 1, s. 2—29).

⁵ Część bibliografii dotycząca okresu 1864—1918 obejmuje ok. 160 stron maszynopisu (bez uzupełnień); rejestruje opracowania o czasopismach nie tylko *sensu stricto* literackich i kulturalno-społecznych, ale również politycznych, specjalistycznych z zakresu humanistyki, pismach, na łamach których publikowano literaturę piękną, teksty literackie, paraliterackie, publicystykę, jak i przeglądy krytyczne, artykuły itd. Bibliografia uwzględnia również czasopisma regionalne o zakroju historycznym, lewicowe periodyki nauczycielskie, ludowe, ważniejsze pisma codzienne, np. „Gazeta Olsztyńska”, „Gazeta Gdańska”, „Gazeta Mazurska”, które pełniły często funkcję czasopism literackich obok ogólnoinformacyjnej. Przedmiotem badań niniejszego artykułu stały się czasopisma literackie i kulturalno-społeczne.

Okres ten, niezwykle interesujący zarówno dla historyka, jak i historyka literatury, pełen politycznych, społecznych i literackich napięć, odznacza się także charakterystycznymi i występującymi tylko wówczas przemianami w obrębie prasy literackiej i kulturalno-społecznej. Nic więc dziwnego, iż interesował on i interesuje nadal żywo prasoznawców, a liczbę różnego typu prac mu poświęconych liczyć można w dziesiątki. Wśród nich odnajdujemy zarówno zestawienia tytułów prasy, katalogi, omówienia monograficzne poszczególnych pism, artykuły, jak i wspomnienia.

Warto na wstępie uświadomić sobie fakt, że ogromny rozwój prac dokumentacyjno-bibliograficznych w okresie powojennym był możliwy jedynie dzięki organizowaniu prac zespołowych, powoływaniu specjalnych zespołów przeznaczonych do wykonywania określonych prac bibliograficznych, podczas gdy poważne kompendia bibliograficzne w okresach poprzednich, np. *Bibliografia polska* Karola Estreichera czy *Bibliografia literatury polskiej* Gabriela Korbuta, były dziełem jednostek, a ich przygotowanie trwało lata. Zespoły bibliograficzne stworzono m.in. w Instytucie Badań Literackich; są to m.in. Pracownia Bibliograficzna w Poznaniu, powołana do opracowywania *Polskiej bibliografii literackiej*, czy także Adama Bara, eksцерpująca zawartość treściową czasopism literackich XIX i XX wieku (obecnie Pracownia Dokumentacji i Edytorstwa XIX w.).

W trzydziestopięcioleciu powojennym ukazało się szczególnie dużo katalogów, zestawień, rejestrów tytułów prasy polskiej, obejmujących najczęściej całość prasy, wśród których znalazła się i prasa literacka, i kulturalno-społeczna. Były to przeważnie zestawienia prasy regionalnej, które powstawały głównie z inicjatywy bibliotek naukowych poszczególnych regionów, np. prasy śląskiej, lubelskiej, mazursko-warمیńskiej, pomorskiej, kieleckiej, krakowskiej, kujawskiej, łódzkiej, płockiej, poznańskiej, rzeszowskiej, tarnowskiej i innych. Wśród nich wyłowić można tytuły prasy nas interesującej, ustalić, jakie czasopisma wówczas się ukazywały.

Całościowe zestawienie tytułów czasopism (3360 poz.) wydawanych w kraju i za granicą, ale tylko do 1900 r., przynosi dopiero trzeci tom nowej edycji *Bibliografii polskiej* K. Estreichera (Kraków 1962). Szczegółowsze opisy bibliograficzne wraz z wykazami współpracowników znalazły się w kolejnych tomach (od lit. A do Y) *Bibliografii*, zwłaszcza dużo w tomie ósmym, zawierającym hasło „Gazety”.

Dopiero w 1978 r. ukazał się *Spis tytułów prasy polskiej 1865—1918* w opracowaniu Aleksandry Garlickiej, przy udziale Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego IBL PAN, pierwsze całościowe zestawienie tytułów wszystkich polskich pism periodycznych, które wydawano na terenie ziem polskich i państw zaborczych między końcem powstania a ostatnim rokiem I wojny światowej.

Pojawiły się zestawienia tytułów prasy polskiej wydawanej za granicą, ujęcia całościowe oraz dotyczące poszczególnych krajów (np. prasy polskiej w Ameryce, Brazylii, Niemczech).

Poza spisami tytułów odnotować można również katalogi rejestrujące zasób poszczególnych bibliotek, np. Biblioteki Jagiellońskiej, bibliografie specjalistyczne, takie jak: I. Turowskiej-Bar *Polskie czasopisma dla wsi od XVIII w. do r. 1939. Materiały bibliograficzno-katalogowe* (Warszawa 1963), czy też J. Ożoga *Katalog słowiańskich wydawnictw ciągłych* (Wrocław 1958), w którym około siedemdziesiąt procent stanowią czasopisma polskie, S. Strausa *Bibliografia tytułów czasopism teatralnych* (Wrocław 1953), uwzględniająca także czasopisma literackie i kulturalno-społeczne interesujące się problematyką teatralną.

Koncentrując się wyłącznie na opracowaniach o czasopiśmiennictwie literackim i kulturalno-społecznym lat 1864—1918, artykuł sygnalizuje równocześnie ważniejsze wydarzenia i fakty, które wywarły wpływ na rozwój badań historycznoprasowych. Jakkolwiek kwestia wydzielenia w masie periodyków II połowy XIX w. czasopism literackich *sensu stricto* nastęrczała dużo trudności, artykuł podejmuje tę próbę, zdając sobie sprawę, że nie zawsze konsekwentnie można było tę zasadę przeprowadzić. Dotyczy to w przeważającej części np. prasy regionalnej; na niektórych terenach nie było prasy wyłącznie literackiej, a funkcję informatora i prezentera ruchu literackiego i literatury pięknej brały na siebie pisma tzw. ogólnoinformacyjne, najczęściej o charakterze politycznym, w których literatura piękna zajmowała stosunkowo mało miejsca. Głównym celem czasopism takich regionów, jak Warmia i Mazury czy Śląsk, była walka o utrzymanie polskości, konsekwentne dążenie do pogłębiania i umacniania świadomości narodowej. Nic więc dziwnego, że prasa regionalna przez całe trzydziestopięciolecie będzie w centrum uwagi historyków czasopiśmiennictwa, zwłaszcza wobec niezwykle uaktywnienia ośrodków regionalnych w poszukiwaniu „korzeni” i tradycji swojego regionu. Rozwój badań, znaczący się już od lat pięćdziesiątych, zintensyfikowany w okresie jubileuszu prasy polskiej, wydał obfity plon w postaci ogromnej liczby opracowań. Ukazuje się sporo ujęć całościowych prasy regionalnej, a także prace o poszczególnych czasopismach. Nie są to jednak opracowania prasy literackiej, tylko politycznej, koncentrujące z reguły uwagę na badaniu funkcji ideowej, dziejów, powiązań politycznych. Dlatego też w niniejszym przeglądzie problemy prasy regionalnej potraktowane będą skrótowo, z wyjątkiem oczywiście czasopism literackich, o których będzie mowa w dalszych partiach materiału.

Warto jednak zasygnalizować, że badania dziejów prasy regionalnej podejmowało wielu historyków, że najwięcej opracowań dotyczy prasy mazursko-warmińskiej (L. Sobociński, W. Chojnacki, T. Ruczyński, T. Cieślak, W. Wrzesiński, J. Jasiński, A. Wakar, J. Chłosta) i śląskiej (J. Reiter, L. Brożek, B. Lubosz, J. Gruszka, E. Mendel, J. Glensk, J. Ratajewski). Poważne opracowanie zyskała prasa krakowska i galicyjska (prace M. Tyrowicza, C. Lechickiego, a przede wszystkim J. Myślińskiego); sporo uwagi poświęcono prasie lubelskiej i badaniom tradycji dziennikarskich regionu

(J. Zięba, E. i R. Rosiakowie, S. Bubiń); o prasie łódzkiej poza badaniami W. Kaszubiny pisał E. Ajnenkiel, G. Timofiejew. Wiele prac przynosiły jubileusze, np. w 1966 r. siedemdziesiąta rocznica ukazania się „Gazety Gdańskiej”, w 1967 — stulecie „Gazety Toruńskiej”, w 1968 — 250-lecie prasy polskiej na Warmii i Mazurach, w 1976 — dziewięćdziesięciolecie „Gazety Olsztańskiej”. Na uwagę zasługuje podejmowanie tematów związanych z literaturą, np. Pawła Sowy „Gazeta Olsztańska” a literatura piękna („Gazeta Olsztyńska”, 1970, nr 102) i inne⁶.

*

Pierwsze dziesięciolecie (1945—1955) nie odznacza się jeszcze bogactwem materiału, ani też wysokim poziomem opracowania; zarysowują się już kierunki badań, które w okresach następnych pozostaną podjęte i rozwinięte. W dziesięcioleciu tym zainteresowania badaczy: historyków, historyków prasy, działaczy kulturalnych i oświatowych koncentrują się na penetrowaniu postępowych, rewolucyjnych źródeł naszych dziejów. Szukanie tradycji demokratycznych prowadziło więc w prostej linii do podjęcia badań nad historią czasopiśmiennictwa drugiej połowy XIX w. Rozwój polityczny ruchu ludowego, tendencje oświecania ludu, kształtowanie zainteresowań czytelniczych wśród chłopów oraz rozwijający się na ziemiach polskich ruch rewolucyjny i socjalistyczny spowodowały powstanie wielu czasopism. Od lat siedemdziesiątych datuje się więc znaczny rozwój prasy. Ale pierwsze pisma socjalistyczne, mające przeważnie charakter polityczny, podobnie jak większość pism dla ludu, literaturę drukowały sporadycznie, dlatego też nie należą do gatunku pism literackich i w niniejszym przeglądzie opracowania o tej prasie zostaną jedynie zasygnalizowane, z podkreśleniem pozycji, które miały związek z czasopiśmiennictwem literackim i kulturalno-społecznym.

Dynamikę rozwoju zainteresowania prasą dziewiętnastowieczną w okresie powojennym tłumaczy M. Tyrowicz dwoma przyczynami: „Pierwsza z nich — to poważny prąd szukania ideowych źródeł pojęć demokracji i metryki nowej rzeczywistości ustrojowej i klasowej Polski Ludowej we wspaniałej przeszłości nurtu wolnościowego i rewolucyjnego epoki poroz-

---

⁶ Np. J. Koprowski, *Orzeszkowej kontakty z Łodzią (i „Dziennikiem Łódzkim”)*, „Łódzki Express Ilustrowany”, 1953, nr 84, s. 6; Z. Gostkowski: 1) *Eliza Orzeszkowa, Henryk Elzenberg i firma Scheiblera a założenie „Dziennika Łódzkiego” (1884—1892)*, „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, 1956, s. 330—363; 2) *Kwestia narodowa na łamach „Dziennika Łódzkiego”*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1959, nr 4, s. 78—102; L. Roppel, „Gazeta Gdańska” i jej „Gwiazdka Niedzielną”, „Kaszëbe”, 1958, nr 23, s. 3, 5; W. Ogrodziński, *Proza w „Gazecie Olsztyńskiej”*, „Gazeta Olsztyńska”, 1976, nr 85, s. 6; J. Ratajewski, *Dodatki do czasopisma „Nowiny” (Opole 1911—1939)*, „Kwartalnik Opolski”, 1966, nr 1, s. 23—43.

biorowej. Drugą przyczyną — to względne ocalenie z pożogi drugiej wojny światowej zasobów bibliotecznych prasy i czasopism”⁷.

Nic więc dziwnego, że w Polsce powojennej podejmowano prace omawiające czasopiśmiennictwo związane z ruchem ludowym, czy też rewolucyjnym.

Pierwszą poważniejszą próbę omówienia dziejów czasopiśmiennictwa ludowego zaprezentował Henryk Syska w pracy *Od „Kmiotka” do „Zarania”* (Warszawa 1947), w której dokonał m.in. analizy treści poszczególnych periodyków, ich programów ideowych, przedstawiając też redaktorów i współpracowników. Pomimo pewnych braków konstrukcyjnych książka wniosła wiele nowych szczegółów do poznania czasopiśmiennictwa ludowego.

Dla badania dziejów czasopiśmiennictwa literackiego i kulturalno-społecznego duże znaczenie ma naukowe opracowanie, jakie zaprezentował Krzysztof Dunin-Wąsowicz w książce *Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji* (Warszawa 1952), wydanej w serii Instytutu Badań Literackich, a poruszającej zagadnienia dotychczas nie opracowane w historii literatury. Szczególnie dużo uwagi poświęcił autor „Przyjacielowi Ludu” (1889—1914) i „Przeglądowi Społecznemu” (1886—1887), jak też omówieniu działów literackich tych czasopism, zwłaszcza literatury pięknej tam drukowanej.

Czasopiśmiennictwo i pisarstwo ludowe omawia także Józef Kapusiński w pracy *Cierniste ścieżki literatury ludowej* (Kraków 1946), poprzedzonej rozprawą Stanisława Pignonia *Główne problemy literatury ludowej*. O gazetach dla ludu, ze szczególnym uwzględnieniem działalności Promyka (Konrada Prószyńskiego) jako redaktora „Gazety Świątecznej”, pisał Kazimierz Wojciechowski (*Oświata ludowa 1863—1915 w Królestwie Polskim i Galicji*), a „Gazecie Świątecznej” Stefan Ignar poświęcił interesujące studium pt. „Gazeta Świąteczna” i jej korespondent spod Łodzi („Przegląd Socjologiczny”, 1948, s. 191—273) — jedną z najcenniejszych prac w pierwszym dziesięcioleciu. Przedmiotem uwagi badaczy stała się też działalność redakcyjno-wydawnicza księdza Stojałowskiego oraz publicystyczna działalność Bolesława Wysłoucha. Wzmianki o pierwszych pismach dla ludu znalazły się i w *Kulturze ludowej* Jana Stanisława Bystronia (Warszawa 1948). Tematyką kulturalną pierwszych pism dla chłopów zainteresowała się Anna Kamińska (*Pozytywizm w prasie galicyjskiej*, [w:] *Pozytywizm*, cz. 2, Wrocław 1951).

Dość dużym zainteresowaniem historyków i badaczy prasy ludowej cieszyły się takie czasopisma, jak: „Siewba” czy „Zaranie”, zwłaszcza że w 1947 r. przypadła czterdziesta rocznica ukazania się pierwszego numeru tego pisma. Odnotować należy także opracowania kobiecych pism wiejskich („Przodownica”, „Zorza”, „Niewiasta”).

Sporo uwagi poświęcono także prasie nurtu rewolucyjnego: poza prze-

⁷ Tyrowicz, *op. cit.*, s. 40.

krojowymi artykułami Kazimierzy Kosińskiej, Jana Kalkowskiego, Wacława Kulikowskiego czy Moniki Warneńskiej ukazały się omówienia prasy I Proletariatu oraz „Głosu Więźnia”⁸ — „organu pierwszych więźniów spośród socjalistów polskich”, pisemka, którego części literackiej wiele uwagi poświęcił Bogdan Zakrzewski w szkicu *Czegóż chcą? O nieznannej poezji pierwszych polskich socjalistów* („Twórczość”, 1950, nr 1).

Zainteresowanie czasopiśmiennictwem literackim i kulturalno-społecznym przyniosło w efekcie artykuły o czołowym i najbardziej radykalnym organie pozytywistów warszawskich — „Przeglądzie Tygodniowym”⁹ A. Wiślickiego, „Prawdzie”¹⁰ A. Świętochowskiego oraz „Głosie”¹¹, założonym w 1886 r. przez J.L. Popławskiego, jednego z ideologów Narodowej Demokracji. Te *Trzy pisma* stały się przedmiotem uwagi Ireny Krzywickiej („Odrodzenie”, 1949, nr 12—14); pisała też o nich w *Żywocie uczonego* (Warszawa 1951), książce o Ludwiku Krzywickim, charakteryzując jego współpracę z tymi właśnie periodykami. Z innych opracowań o „Prawdzie” na uwagę zasługuje poważne studium Wacława Piotrowskiego *Łódź w „Prawdzie” Aleksandra Świętochowskiego* („Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, 1954), wyszłe z kręgu nowo powstałej Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa w Łodzi, kierowanej przez wybitnego socjologa prof. Józefa Chałasińskiego, interesującego się również zagadnieniami prasoznawczymi. „Głosowi” natomiast sporo uwagi poświęcił Henryk Jabłoński (*Ze studiów nad początkiem Narodowej Demokracji*, „Przegląd Historyczny”, 1953, z. 4), omawiając zarówno program, jak i ideologię tego periodyku.

Badania nad polskim naturalizmem, rozwijające się pod koniec lat czterdziestych, zwróciły uwagę historyków literatury na tygodnik warszawski „Wędrowiec” — bojowy organ naturalizmu. W wyniku badań powstało kilka interesujących prac, przede wszystkim rozprawy Jana Zygmunta Jakubowskiego¹², w których omówił on zarówno „sprawę natu-

⁸ J. Durko, „Głos Więźnia”. *Organ pierwszych więźniów spośród socjalistów polskich*, „Dzieje Najnowsze”, 1947, z. 3/4, s. 516—524; J. Kozłowski, *O twórcy rewolucyjnej „Warszawianki”*, „Nowa Kultura”, 1952, nr 18, s. 9 (gazety więzienne w X Pawilonie); M. Warneńska, *Głos za krat* (O „Głosie Więźnia”, piśmie pierwszych działaczy rewolucyjnych), „Pokolenia”, 1952, nr 38, s. 3; J. Wołkowicz, *Początki socjalistycznego ruchu robotniczego w Królestwie Polskim. Lata 1876—1879*, Warszawa 1952, s. 89—97.

⁹ S. Pagaczewski, *U progu wielkich przemian (Z powodu 80 rocznicy „Przeglądu Tygodniowego”)*, „Zdrój”, 1946, nr 3, s. 4—5; R. Wroczyński, *Z dziejów problematyki społeczno-oświatowej w Polsce*, „Oświata i Kultura”, 1947, nr 2/3, s. 49—62 (od „Przeglądu Tygodniowego” do „Głosu”).

¹⁰ J. Rudzki, *U źródeł ideologii polskiej burżuazji doby Wielkiego Proletariatu. „Prawda” Świętochowskiego w walce z ruchem robotniczym w latach osiemdziesiątych XIX w.*, „Myśl Filozoficzna”, 1954, nr 1, s. 140—176.

¹¹ Np. J.E. Płomieński, „Głos” warszawski o chłopach, „Dziennik Ludowy”, 1945, nr 47, s. 6.

¹² J.Z. Jakubowski; 1) „Wędrowiec” (1884—1887), „Prace Polonistyczne”,

ralizmu”, jak też i program periodyku, stosunek współpracowników do redakcji (A. Sygietyńskiego i S. Witkiewicza).

Tygodnikiem ilustrowanym dla kobiet pod nazwą „Świt”, ukazującym się w Warszawie w latach 1884—1886, zajął się Tadeusz Czapczyński („Świt” pod redakcją Marii Konopnickiej, „Prace Polonistyczne”, X: 1952), prezentując próbę przedstawienia zawartości treściowej tygodnika i ukazania roli jego pierwszej redaktorki.

Ukazało się ponadto trochę prac o krakowskim „Życiu”¹³, „Panteonie”¹⁴ Józefa Wasowskiego, „Musze”¹⁵ — w związku z osiemdziesięcioletnim jubileuszem pisma, przypadającym w 1948 r., oraz o innych periodykach¹⁶.

Wiedzę o czasopiśmiennictwie pomnażają opracowania monograficzne poszczególnych problemów oraz pisarzy, w których z reguły uwzględniony jest ich udział i współpraca z czasopismami. Sporo takich pozycji ukazało się w pierwszym powojennym dziesięcioleciu, np. Józefa Magnuszewskiego *Stosunki literackie polsko-czeskie w końcu XIX i na początku XX wieku* (Wrocław 1951), Mieczysława Opalka *Drzeworyt w polskich czasopismach XIX stulecia* (Warszawa 1949), Samuela Sandlera *U początków marksistowskiej krytyki literackiej w Polsce. Bronisław Białobłocki* (Wrocław 1954), Zofii Żarneckiej *Działalność oświatowa Faustyny Morzyckiej na tle epoki, 1864—1910* (Warszawa 1948), czy wreszcie prace o Bolesławie Prusie, M. Konopnickiej czy A. Świętochowskim¹⁷. Z materiałów pamiętnikarskich wymienić należy np. *Pamiętniki Kazimierza Chłędowskiego* (Wrocław 1951), zawierające sporo informacji o prasie i dziennikarstwie galicyjskim.

Zainteresowanie czasopiśmiennictwem, zwłaszcza nurtu postępowego,

S. V: 1947, s. 183—208; 2) *Z dziejów naturalizmu w Polsce*, Wrocław 1952; o „Wędrowcu” pisali ponadto: A. Porębska, „Wędrowiec” a zagadnienia plastyki. *Z dziejów polskiej krytyki artystycznej w latach 1884—1887*, „Materiały do Studiów i Dyskusji”, 1952, nr 2/3, s. 190—244; R. Zimand, *Antoni Sygietyński jako krytyk artystyczny*, tamże, 1953, s. 44—128.

¹³ W. Ziółkowski, *Wielkanocny numer „Życia” w układzie Wyspiańskiego*, „Zdrój”, 1946, nr 8, s. 3.

¹⁴ H. Lukrec, „Panteon” Józefa Wasowskiego. (Wspomnienie w drugą rocznicę śmierci), „Prasa Polska”, 1949, nr 6, s. 11—12.

¹⁵ ec, *Osiemdziesięciolecie „Muchy”*, „Odrodzenie”, 1948, nr 43, s. 8; K. Wolski, *Osiemdziesiąt lat „Muchy”*. *Satyra w obronie człowieka pracy*, „Robotnik”, 1948, nr 312, dod. tyg., s. 3; W. Zechenter, *Stary Prus ze starej „Muchy”*, „Gazeta Krakowska”, 1950, nr 45; zob. też przyp. 16.

¹⁶ F. Fryze, „Wierna rzeka” i carska cenzura. *Fragmenci z pamiętnika*, „Kurier Codzienny”, 1948, nr 1000, wyd. spec.; J. Kobyłański, *Satyra orędownikiem proletariatu*, „Słowo Powszechne”, 1951, nr 218, s. 6 („Kurier Świąteczny”, „Kolce”, „Mucha”); S.D., *Szachy i czarna kawa w redakcyjnej sali „Wieku”*, „Express Wieczorny”, 1948, nr 135.

¹⁷ Np. J. Kulczycka-Saloni, *Bolesław Prus*, Łódź 1946; J. Słomczyńska, *Maria Konopnicka*, Łódź 1946; W. Leopoldowa, *Maria Konopnicka*, Warszawa 1954; S. Sandler, *Aleksander Świętochowski*, [w:] *Pozytywizm*, cz. 1, Wrocław 1950, s. 181—236.

przejawiało wielu badaczy oraz instytucji, a wśród nich również Instytut Badań Literackich, który już od początku swego istnienia (1948) uwzględnił w programie działalności naukowo-badawczej prace nad prasą literacką i kulturalno-społeczną. W okresie gdy jeszcze nie istniały specjalistyczne placówki historycznoprasowe, Instytut zaprezentował pierwsze zaplanowane działania, mające na celu opracowanie dokumentacyjno-bibliograficzne czasopism postępowych, i konsekwentnie je realizował. Jedną z pierwszych publikacji IBL były dwa tomy rozpraw pt. *Pozytywizm* (Wrocław 1950, 1951), w których znalazły się m.in. artykuły Barbary Michałowskiej *Pierwsze dziesięciolecie „Tygodnika Ilustrowanego”* i Renaty Szwarcówny *Problematyka gospodarcza „Przeglądu Tygodniowego” w latach 1866—1870*. W 1952 r. powołano do życia serię „Materiały do Dziejów Postępowej Publicystyki”, a w 1953 „Materiały Bibliograficzne” — obydwie pod redakcją i z inicjatywy Ewy Korzeniewskiej. W ramach pierwszej w dziesięcioleciu 1945—1954 opublikowano bibliografię zawartości „Głosu” 1900—1905, przygotowaną przez Stefanię Wojtasiewicz (Wrocław 1954), „Krytyki” — przez Witolda Suchodolskiego i ze wstępem Janusza Wilhelmiego (Wrocław 1953) oraz „Przeglądu Społecznego” 1906—1907 i „Społeczeństwa” 1907—1910 w opracowaniu Marii Stokowej (Wrocław 1954). Bibliografie zawartości czasopism, poprzedzone wstępem historycznym o dziejach pisma — jako nowy typ bibliografii specjalnej — przeznaczone były głównie dla badaczy, historyków literatury i prasy. W ciągu ponad trzydziestoletniej działalności naukowej powstało w Instytucie Badań Literackich wiele publikacji dotyczących czasopiśmiennictwa polskiego¹⁸.

Z prac bibliograficznych poza bibliografiami opracowanymi w Instytucie ukazało się jeszcze kilka spisów i bibliografii zawartości czasopism, np. „Pamiętnika Literackiego”¹⁹, czy też bibliografia artykułów dotyczących Pomorza w „Języku Polskim”, t. I — XXXIV („Język Polski”, 1954, nr 4).

Podjęmowano już wówczas, patrząc na rozwój badań historycznoprasowych, pierwsze próby zawierające nie tylko podsumowanie dotychczasowego dorobku, ale wytyczające kierunki i postulaty, w których poczesne miejsce zajęła kwestia koordynacji w planowaniu badań nad historią polskiego czasopiśmiennictwa; do prac takich należały np. artykuły Janiny Żurawickiej („Prasa Polska”, 1952, 1953). Natomiast bibliograficzne podsumowanie wiedzy o polskim prasoznawstwie za lata 1944—1954 stało się udziałem zespołu pod kierunkiem Jana Halperna (*Materiały do bibliografii*

¹⁸ Zob. A. Piorunowa, C. Gajkowska, *Wydawnictwa Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk 1948—1978*, Warszawa 1978.

¹⁹ Z. Świdwińska [Krzyżanowska], *Bibliografia „Pamiętnika Literackiego” i „Pamiętnika Tow. Literackiego im. A. Mickiewicza” 1887—1939*. Szkicem o dziejach dwu „Pamiętników” poprzedził J. Krzyżanowski, Warszawa 1948.

dziennikarstwa i prasy w Polsce 1944—1954, Warszawa 1957). W szeroko rozbudowanym dziale „Historia prasy polskiej” uwzględniono również opracowania dotyczące czasopiśmiennictwa literackiego i kulturalno-społecznego lat 1864—1918.

*

Drugie powojenne dziesięciolecie (1955—1964) charakteryzuje zarówno ogromny rozwój badań historycznoprasowych, jak i bibliograficzno-dokumentacyjnych. Pojawiają się także prace metodologiczne, porządkujące m.in. wiele problemów z zakresu historii prasy (np. prace M. Kafla, M. Tyrowicza, J. Leskiewiczowej)²⁰. Wówczas to powstały placówki specjalistyczne, mające za zadanie m.in. naukowe badanie zjawisk dotyczących historii czasopiśmiennictwa lat ubiegłych. Utworzenie ośrodków badań prasoznawczych ze specjalnymi zespołami ludzi powołanych do podejmowania badań nad dziejami prasy stało się punktem zwrotnym w rozwoju tej nowej dziedziny badań (historii prasy), zwłaszcza że placówki te dysponowały własnymi organami prasowymi, takimi jak „Kwartalnik Prasoznawczy”, „Prasa Współczesna i Dawna”, „Zeszyty Prasoznawcze”, a przede wszystkim „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” (obecnie „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”), na łamach których zaczęto drukować artykuły na temat historii czasopiśmiennictwa. Warto podkreślić, że były to już prace o charakterze naukowym, uwzględniające aspekty i postulaty stawiane badaniom historycznoprasowym. Badania nad historią czasopiśmiennictwa prowadzone były ponadto w wielu placówkach polonistycznych²¹.

Na intensyfikację badań niemały wpływ wywarła rocznica trzechsetlecia prasy polskiej przypadająca w 1961 r., inspirująca, najczęściej poprzez nowo utworzone placówki prasoznawcze, powstawanie nowych opracowań. Działania te przyczyniły się nie tylko do znacznego wzrostu liczby prac, ale też dodatnio wpłynęły na podwyższenie poziomu ich przygotowania; tak więc ilościowemu wzrostowi towarzyszył także jakościowy.

W drugim dziesięcioleciu powojennym zanotować należy próby ujęcia całościowego dziejów prasy polskiej interesującego nas okresu. W 1959 r. Bożena Krzywobłocka i Andrzej Ślisz przygotowali wspólnie

²⁰ M. Kafel: 1) *Rozwój wiedzy o prasie*, „Biuletyn Prasoznawczy”, 1962, nr 3, s. 15—35; 2) *Z historii badań nad prasą w Polsce (Od I połowy XIX wieku po lata obecne)*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1963, nr 1/2, s. 3—24; I. Próchnicki, *Próba periodyzacji historii prasy polskiej*, „Biuletyn Prasoznawczy”, 1957, nr 2, s. 12—41; M. Tyrowicz: 1) *Klasyfikacja źródeł do dziejów czasopiśmiennictwa i prasy*, „Prasa Współczesna i Dawna”, 1958, nr 4, s. 35—50; 2) *Historia prasy a współczesna wiedza o prasie*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1962, nr 4, s. 52—60; J. Leskiewiczowa, *Warszawa i jej inteligencja 1864—1870*, Warszawa 1961.

²¹ S. Dziaki, *Badania czasopiśmiennictwa w środowiskach polonistycznych*, „Prasa Współczesna i Dawna”, 1958, nr 4, s. 189—192.

Zarys historii prasy polskiej (Warszawa 1959), z tym że Krzywobłocka omówiła prasę polską w okresie 1900—1918, Ślisz natomiast prasę w b. zaborze pruskim (1864—1918). W 1963 r. B. Krzywobłocka wraz z Tadeuszem Butkiewiczem opublikowali w podręczniku do *Historii Polski* (t. 3, cz. 1) *Zarys rozwoju prasy polskiej*, uwzględniając prasę Królestwa Kongresowego, Galicji oraz emigracyjną i socjalistyczną. Całościowe opracowanie dziejów prasy warszawskiej 1661—1914 przyniosła Witolda Giełżyńskiego *Prasa warszawska 1661—1914*, stanowiąca pewnego rodzaju przewodnik po prasie stołecznej.

Podobnie jak w poprzednich okresach sporo uwagi poświęcono prasie ludowej, przy czym w centrum zainteresowania znalazła się prasa Galicji i Królestwa Polskiego. Na początku lat sześćdziesiątych rozpoczął badania nad czasopiśmiennictwem ludowym i zagadnieniami oświatowo-społecznymi prasy ludowej Zenon Kmieciak²², natomiast *Zarys dziejów prasy galicyjskiej dla ludu 1848—1913* opracował Stanisław Lato („Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1963). Ukazało się też sporo prac o ruchu zaraniarskim i o poszczególnych czasopismach, np. „Zorza”, „Piast”, jak również dwie antologie publicystyki wybranej z pism dla ludu (W. Stankiewicza i H. Syski). Wiele cennych informacji o prasie dla ludu przyniosła np. praca K. Dunina-Wąsowicza *Dzieje Stronnictwa Ludowego w Galicji* (Warszawa 1956).

Drugi nurt zainteresowań badaczy: prasa związana z ruchem rewolucyjnym i postępowymi tradycjami naszej historii również i w tym dziesięcioleciu będzie skupiał uwagę historyków, np. Z. Młynarskiego (*Szkice z dziejów rewolucyjnej prasy w Polsce, 1866—1938*, Warszawa 1963), J. Buszki (*O polskich czasopismach socjalistycznych w Galicji*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1961, nr 1/2). Z tematów związanych z literaturą odnotować można nowe opracowania poświęcone „Głosowi Więźnia”²³.

Badania nad czasopiśmiennictwem literackim i kulturalno-społecznym w dziesięcioleciu 1955—1964 przynoszą w efekcie wiele interesujących prac, w większości już nie popularnych, przyczynkarskich, ale zmierzających do ujęć syntetycznych, w sumie — reprezentujących wyższy poziom opracowania. Wzbogaciła się też tematyka ukazywanych w pracach problemów, pojawia się np. zagadnienie recepcji literatury obcej na łamach polskich czasopism, czy też kwestie współpracy znanych pisarzy.

²² Z. Kmieciak: 1) *Działalność oświatowo-społeczna ludowców w Królestwie Polskim w latach 1900—1914*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”, 1961, nr 3, s. 3—49; 2) *Postulaty oświatowe ruchu chłopskiego w Królestwie Polskim w latach 1905—1907*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1961, nr 3, s. 318—338; 3) *Pisma „ludowe” w Królestwie Polskim (1907—1914)*, „RHCP”, t. 2, s. 75—114.

²³ A. Kozłowski, *Pierwsza gazeta socjalistyczna w X Pawilonie* („Głos Więźnia”), „Stolica”, 1955, nr 2, s. 12; J. Mańkowski, *W X Pawilonie poezja — literatura — satyra*, „Gazeta Poznańska”, 1962, nr 309, s. 8; J. Targalski, *Nowe materiały do „Głosu Więźnia”*, „Z pola walki”, 1964, nr 4, s. 187—190.

Poza kontynuacją badań nad „Przeglądem Tygodniowym”²⁴ i „Głosem”²⁵ powstają prace o „Ateneum”²⁶ Chmielowskiego, „Tygodniku Powszechnym” z lat 1877—1885 i „Tygodniku Powszechnym” ukazującym się w latach 1887—1891²⁷, o „Chimerze”²⁸, „Życiu”²⁹ i innych czasopismach³⁰. Zanotować można także poważniejsze studia, np. Krystyny Lutyńskiej *Ideologia czasopism rodzinnych Królestwa Polskiego* („Kółko Domowe”, „Rodzina” i „Ognisko Domowe”) w latach 1860—1880 („Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, 1956), Jadwigi Czachowskiej *Współpraca Gabrieli Zapolskiej z czasopismami w latach 1881—1897* (G. Zapolska, *Publicystyka*, cz. 1, Wrocław 1958), Mateusza Dziewisza *Od „Przeglądu Tygodniowego” do „Chimery”* („Prace Polonistyczne”, XIII: 1955), nawiązujące do książki J.Z. Jakubowskiego *Z dziejów naturalizmu w Polsce*, Stanisława Frycie „Tydzień” piotrkowski jako czasopismo społeczno-literackie („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP Rzeszów”, 1964), otwierające cykl badań autora nad tym periodykiem. Do interesujących należą też artykuły Jana Dutkow-

²⁴ T. Długokęcka, *Miejsce darwinizmu w działalności „Przeglądu Tygodniowego” 1866—1890*, [w:] *Materiały do dziejów myśli ewolucyjnej w Polsce*, Warszawa 1963, s. 10—113; B. Jaroszewicz-Kleindienst, *Działalność E. Jęlinka na łamach „Przeglądu Tygodniowego” w latach 1878—1892*, „Slavia Occidentalis”, 1961, s. 63—72; J. Kądzierski, *Działalność pisarska i wydawnicza Józefa Mikotaja i Adama Wiślickich do r. 1875*, „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, 1954, s. 150—197.

²⁵ B. Krzywobłocka, *Wokół „Głosu” (Na marginesie I serii „Głosu” 1886—1894)*, „Biuletyn Naukowy ZBP”, 1956, nr 10, s. 56—89; toż „Kwartalnik Prasoznawczy”, 1957, nr 1, s. 11—30; J. Żurawicka: 1) *Lud w ideologii „Głosu” (1886—1894)*, „Kwartalnik Historyczny”, 1956, nr 4/5, s. 316—340; 2) „Głos” wobec kwestii robotniczej (1886—1900), [w:] *Studia z dziejów myśli społecznej i kwestii robotniczej w XIX w.*, Warszawa 1964, nr 1, s. 189—217; 3) Zespół redakcji „Głosu” (1886—1894), „RHCP”, t. 1, s. 155—183.

²⁶ I. Lipińska-Zubkiewicz, *Problematyka ewolucyjna na łamach „Ateneum”, 1876—1901*, [w:] *Materiały do dziejów myśli ewolucyjnej w Polsce*, s. 113—181; W.W. Witkowski, *Studia o literaturze czeskiej w „Ateneum” (1876—1901)*, „Slavia Occidentalis”, 1964, s. 235—250.

²⁷ Z. Szczeniowski, *Dwaj nasi imiennicy*, „Tygodnik Powszechny”, 1961, nr 17, s. 8; R. Taborski, *O „Tygodniku Powszechnym” W. Gomulickiego*, „Przegląd Humanistyczny”, 1961, nr 1, s. 153—164.

²⁸ K. Błęszyński, *O Miriamie*, „Chimerze” i moich starodawnych wierszach, [w:] *Tygiel. Rzecz poetycka*, Łódź 1961, s. 95—100.

²⁹ S. Helsztyński, *Przyjazd Przybyszewskiego do Krakowa*, „Twórczość”, 1958, nr 2, s. 86—97; E. Korzeniewska: 1) *Miriam nieznany*, „Pamiętnik Literacki”, 1959, nr 3/4, s. 415—430; 2) *Miriam — redaktor „Życia”*, „Ruch Literacki”, 1961, nr 2, s. 65—75.

³⁰ Np. W. Danek, *J.I. Kraszewski jako współpracownik „Diabła”*, „Ruch Literacki”, 1962, z. 6, s. 333—341; K. Jabłońska, *Redaktor Jan Kasprowicz*, „Słowo Powszechne”, 1960, nr 154, s. 5 (praca w redakcji „Kuriera Lwowskiego” i „Słowa Polskiego”); E. Kiernicki, *Listy Henryka Sienkiewicza do redakcji i współpracowników „Niwy” oraz „Słowa” z lat 1878—1900*, „Ze skarba kultury”, 1956, z. 1, s. 66—89; A. Paczkowski, *„Społeczeństwo” (1907—1910). Charakter pisma i jego pozycja polityczna*, „RHCP”, t. 1, s. 221—245.

skiego *Sprawy literackie czeskie i słowackie na łamach „Tygodnika Ilustrowanego” w latach 1880—1894* („Zeszyty Naukowe UAM”, 1958), czy też Józefa Dutkiewicza *Oblicze społeczno-polityczne „Biblioteki Warszawskiej” w latach 1900—1914* („Zeszyty Naukowe UL”, 1958). Z opracowań monograficznych, których w omawianym okresie jeszcze niewiele, odnotować należy *Zarys monograficzny czasopisma lwowskiego „Praca” w przygotowaniu Armeli Bułowny i Władysławy Sokołowskiej* („Ze skarbca kultury”, 1961).

Warto przypomnieć także artykuły o „Krytyce”⁸¹, „Lamusie”⁸², „Sfinksie”⁸³, „Wiedzy”⁸⁴, „Świecie Słowiańskim”⁸⁵ oraz prace Czesława Lechickiego na temat krakowskiego „Kraju”⁸⁶, które doprowadziły do opublikowanej później monografii tego periodyku. Z opracowań czasopism satyrycznych i humorystycznych zwraca uwagę artykuł Aliny Kowalczykowej *Zza kulis „Sowizdrzała”* („Przegląd Humanistyczny”, 1959, nr 4), podejmujący próbę ustalenia kręgu współpracowników pisma poprzez rozszyfrowanie występujących tam pseudonimów.

Nie zabrakło i w tym okresie relacji pamiętnikarskich, wspomnień pisarzy i dziennikarzy, a nawet ukazało się kilka pozycji wnoszących bardzo wiele informacji do wiedzy o czasopiśmiennictwie, np. *Wspomnienia* L. Krzywickiego (Warszawa 1959), w których całe rozdziały zostały poświęcone „Prawdzie”, „Głowski”, czy *Pamiętniki* Bolesława Limanowskiego (Warszawa 1958), omawiające m.in. współpracę autora z lwowskim „Dziennikiem Literackim”, „Przeglądem Tygodniowym”, „Gazetą Narodową” i innymi pismami. Wartość swego rodzaju przewodnika po prasie warszawskiej mają *Wspomnienia dziennikarza* Stanisława Dunina (Wrocław 1963), opatrzone wstępem Karoliny Beylin, ze szczególnie interesującym rozdziałem „Tygodniki ilustrowane, literackie i polityczno-społeczne”, po-

⁸¹ E. Gostyńska, *Problemy literatury rosyjskiej na łamach czasopisma „Krytyka”*, Kraków 1964. Nadb. z „Rocznika Naukowo-Dydaktycznego WSP w Krakowie”.

⁸² S. Sierotwiński, „Lamus”. (*Srodowisko literackie, dzieje i zawartość czasopisma*), „Zeszyty Naukowe UJ”, 1963, nr 59, s. 203—207.

⁸³ B. Petrozolin-Skowrońska, „Sfinks” w latach 1908—1913, „RHCP”, t. 2, s. 115—150.

⁸⁴ A. Bryl, *Kwestia narodowa w Królestwie Polskim w latach 1907—1910 na łamach czasopisma „Wiedza” (Wybrane zagadnienia)*, [w:] *Studia z dziejów myśli społecznej i kwestii robotniczej w XIX w.*, Warszawa 1964, s. 239—267; J. Possart, *Problematyka socjologii marksistowskiej w „Wiedzy”*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, 1957, s. 198—204.

⁸⁵ Np. artykuł B. Kobeszko, *Polskie czasopisma słowianoznawcze XX wieku: „Świat Słowiański” (1905—1914)*, „Sprawozdania Poznańskiego TPN”, 1961, nr 1, s. 45—46.

⁸⁶ C. Lechicki: 1) *Pierwszy krok krakowskiego „Kraju” (1869)*, „Biuletyn Naukowy ZBP”, 1956, nr 9, s. 1—55; 2) *Krakowski „Kraj”*, tamże, 1957, nr 10; 3) *Początki krakowskiego „Kraju”*, „Prasa Współczesna i Dawna”, 1958, nr 4, s. 61—85; 4) *Z badań nad prasą krakowską lat siedemdziesiątych XIX wieku*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, 1961, s. 102—104.

święconym m.in. „Tygodnikowi Ilustrowanemu”, „Kłosom”, „Biesiadzie Literackiej”, „Wędrowcowi”. Również prasy warszawskiej dotyczą pamiętniki Kazimierza Pollacka pt. *Ze wspomnień starego dziennikarza warszawskiego* (Warszawa 1961), kreślące obraz dziennikarstwa z początku bieżącego stulecia. Wartość prawdziwie dokumentalną posiadają w pamiętnikach Pollacka bogate, choć tylko dorywczo i niesystematycznie potraktowane wspominki związane z rewolucją 1905 r. („Życie Literackie”, 1962, nr 20).

Zupełnie inny charakter mają np. wspomnienia Alfreda Wysockiego (*Sprzed pół wieku*, Kraków 1958), tu bowiem informacje o czasopiśmiennictwie rozsiane są po całej książce, najwięcej jednak na temat krakowskiego „Życia”; Adama Grzymały-Siedleckiego *Niepospolici ludzie w dniu swoim powszednim* (Kraków 1961), Stanisława Wasylewskiego *Czterdzieści lat powodzenia* (Wrocław 1959), gdzie autor pisze m.in. o „Słowie Polskim” — gazecie domowej swoich „lat bezgrzesznych”. Relacje z założenia „Rocznika Sławistycznego” i „Języka Polskiego” przynoszą pamiętniki Kazimierza Nitscha (*Ze wspomnień językoznawcy*, Warszawa 1960).

W latach 1955—1965 ukazało się także sporo opracowań monograficznych, w których również znaleźć można informacje o czasopiśmiennictwie, np. Kazimierza Wyki *Modernizm polski* (Kraków 1959), F. Pajęczkowskiego *Teatr lwowski pod dyktando Tadeusza Pawlikowskiego 1900—1906* (Kraków 1961), Aliny Brodzkiej *O nowelach Marii Konopnickiej* (Warszawa 1958), W. Bułata i T. Sarneckiego *Jan Władysław Dawid* (Warszawa 1963), czy też Edmunda Jankowskiego *Eliza Orzeszkowa* (Warszawa 1964) w serii „Ludzie Żywi”.

Materiałem do poznania dziejów czasopisma mogą być również korespondencje redakcyjne. W omawianym dziesięcioleciu ukazało się sporo takich pozycji, m.in. listy L. Staffa do Z. Przesmyckiego³⁷, I. Maciejowskiego (Sewera) *Listy do Tadeusza Micińskiego oraz Marii i Wacława Wołskich*³⁸, czy też *Wrocławska korespondencja Jana Kasprowicza*³⁹.

Dla uzupełnienia obrazu wysiłków historycznoprasowych w okresie 1955—1964 należy wspomnieć o pracach na temat czasopiśmiennictwa polskiego wydawanego za granicą. Prasą emigracji postyczniowej zajął się J.W. Borejsza⁴⁰ w szeregu interesujących studiów, sporo też uwagi poświę-

³⁷ I. Maciejewska, *Nieznane listy Leopolda Staffa do Miriama — Zenona Przesmyckiego*, „Prace Polonistyczne”, S. XVII: 1961, s. 253—266.

³⁸ I. Maciejowski [Sewer], *Listy do Tadeusza Micińskiego oraz Marii i Wacława Wołskich*. Oprac. S. Pigoń, [w:] *Archiwum Literackie*, t. 2: *Miscellanea literackie 1864—1910*, Wrocław 1957, s. 301—309, 318—331.

³⁹ *Wrocławska korespondencja Jana Kasprowicza 1885—1888*. Zebrał i do druku przygotował T. Mikulski. Komentarz opracowała Z. Sypulanka, „Pamiętnik Literacki”, 1961, z. 2, s. 434—522.

⁴⁰ J.W. Borejsza, *Prasa Zjednoczenia emigracji polskiej (1866—1870)*, „RHCP”, t. 3, z. 1, s. 72—125.

cił tej prasie Zbigniew Żabicki (*Z problemów ideologii i estetyki pozytywizmu. Publicystyka emigracyjna Józefa Tokarzewicza na tle prądów epoki*, Warszawa 1964), pisano również o prasie polonijnej na Węgrzech, w Stanach Zjednoczonych AP (m.in. J. Skrzypek, J. Fiebig), Brazylii, Rosji (przed I wojną światową).

Ukazało się dość dużo prac bibliograficzno-dokumentacyjnych (poza katalogami tytułów). Instytut Badań Literackich, zgodnie z założonym planem, kontynuował prace bibliograficzne w serii „Materiały Bibliograficzne”: w 1955 r. opublikowano bibliografię zawartości „Głosu” 1886—1889 (zespół pod kierunkiem M. Stokowej), w 1956: „Wiedza” — „Nowe Życie” — „Światło” — „Kuźnia” 1906—1914 (J. i A. Czachowscy), w 1957 „Ogniwo” (M. Lipska, R. Loth), a w 1959 bibliografię zawartości dwóch dodatków do „Kurierza Lwowskiego” — „Tygodnia” i „Na ziemi naszej” (F. Lichodziejewska, A. Radkowska). W serii „Materiały do Dziejów Postępowej Publicystyki” ukazało się opracowanie lwowskiego „Przeglądu Społecznego” (1886—1887) ze wstępem i antologią przygotowaną przez K. Dunina-Wąsowicza i J. Czachowską. Z kręgu IBL wyszła również opracowana przez Teresę Tyszkiewicz bibliografia czasopism wielkopolskich: „Sobótki” (1868—1871) i „Tygodnika Wielkopolskiego” (1871—1874), z interesującym zarysem dziejów.

Bibliografię zawartości czasopisma pomorskiego „Gryf” wraz z dodatkiem „Gryf Kaszubski” (1908—1934), również ze wstępem historycznym, opracowała Krystyna Kamińska (Gdańsk 1961); ukazało się ponadto jeszcze parę innych bibliografii⁴¹.

Odnotać też należy próbę zestawienia opracowań o czasopiśmiennictwie warszawskim (w większości z okresu przedwojennego), jaką podjął A. Czachowski (*Bibliografia Warszawy. Druki zwarte*, Wrocław 1958).

W trzecie powojenne dziesięciolecie (1965—1974) wkroczyliśmy ze sporym dorobkiem tak w zakresie badań historycznoprasowych, jak i dokumentacyjno-bibliograficznych. Mieliśmy już bibliografie i katalogi tytułów czasopism polskich kilkunastu regionów, brak było wszakże jeszcze spisu całościowego; taki ukazać się miał dopiero za kilka lat (1978). Prace teoretyczno-metodologiczne powstałe w latach ubiegłych stały się podsta-

⁴¹ Np. *Bibliografia „Eos” i innych wydawnictw Polskiego Towarzystwa Filologicznego 1891—1959*. Zestawiła G. Pianko, Wrocław 1960; K. Kamińska, *Bibliografia zawartości „Prac Filologicznych” (1885—1937)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 3: 1955, s. 157—205; K. Tatarowiczówna, W. Zachorowski, J. Kuszajówna, „Rocznik Krakowski” I—XXX (1898—1938). *Bibliografia zawartości*, „Roczniki Biblioteczne”, 1958, z. 1/2, s. 227—259; J. Lechicka, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” (Zestawienie zawartości za lata 1878—1953), [w:] *Z zagadnień oświecenia na Pomorzu*, Toruń 1957, s. 199—204.

wą do podejmowania nowych⁴², bardziej już syntetycznych publikacji. Nie-mało przyczyniły się do takiego stanu rzeczy obrady podczas Sympozjum Historyków Prasy w 1967 r., dyskusje i referaty, np. J. Skrzyпка „O potrzebie planowania i metodzie badań w historii czasopiśmiennictwa”, T. Cieślaka „Historii prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej” (również tytuł Sympozjum), czy A. Garlickiej „Terminologia polska stosowana w badaniach nad historią czasopiśmiennictwa”. Bardzo ważną rolę odegrał referat B. Korczaka „O retrospektywną bibliografię prasy polskiej” wraz z głosami w dyskusji.

Wydarzeniem dużej miary stało się opublikowanie w 1972 r. próbnej wersji podręcznika do historii prasy polskiej, w której prasę warszawską i galicyjską lat 1864—1918 opracowali Z. Kmiecik i J. Myśliński.

Stwierdzić trzeba, że cechą charakterystyczną licznych prac powstałych w trzecim dziesięcioleciu powojennym jest ich ogromna różnorodność tematyczna. Zmienił się także korzystnie poziom przygotowywanych prac: coraz mniej przyczynków o charakterze wspomnieniowym, więcej natomiast opracowań syntetycznych, ujęć całościowych i monograficznych. Zmieniło się również miejsce publikacji tych opracowań; z pism codziennych przeszły na łamy poważnych czasopism naukowych, i to nie tylko specjalistycznych historycznoprasowych, ale także kwartalników, roczników (np. „Rocznik Biblioteki Narodowej”, „Roczniki Biblioteczne”, „Prace Polonistyczne”), oraz zeszytów naukowych wyższych uczelni. Świadczy to niewątpliwie o wzroście rangi badań nad historią prasy, a także i o poziomie tych prac.

Przystępując do szczegółowego odnotowania stanu badań w dziesięcioleciu 1965—1974 zauważyć można zmniejszenie zainteresowania prasą ruchu ludowego i rewolucyjnego; niemniej badania nad prasą ludową kontynuuje Z. Kmiecik (np. „Gazeta Świąteczna” za czasów redaktorstwa Konrada Prószyńskiego „Promyka”, Warszawa 1973); ukazują się również artykuły o „Siewbie”, „Piaście” i „Zaraniu”, a także nowy artykuł o „Głosie Więźnia”⁴³.

Cechą charakterystyczną okresu jest duży rozwój prac o czasopiśmiennictwie literackim i kulturalno-społecznym, szczególnie lat 1864—1918. Z ujęć całościowych odnotować trzeba książkę Z. Kmiecika *Prasa warszawska w okresie pozytywizmu (1864—1885)* (Warszawa 1971), w której omówiono ważniejsze pisma warszawskie z punktu widzenia ich oblicza ideowego i udziału w kształtowaniu koncepcji oświatowych i nauko-

⁴² Np. M. Tyrowicz, *Historia prasy — jej zadania, źródła i metody badań*, [w:] *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*, t. 1, Warszawa 1969, s. 145—192; B. Golka, *Kształtowanie się poglądów na prasę jako źródło historyczne, a rozwój w Polsce wiedzy o prasie (od lat sześćdziesiątych XIX wieku)*, Warszawa 1969.

⁴³ E. Notkowska, „Głos Więźnia” — gazeta socjalistyczna w Cytadeli Warszawskiej, „RHCP”, t. 10, z. 2, s. 137—155.

wych ówczesnego społeczeństwa; wiadomo, jaki był udział w tym procesie czasopism literackich i kulturalno-społecznych.

Problem recepcji literatury obcej w czasopiśmiennictwie podjął Michał Kabata w artykule *Czasopisma warszawskie II połowy XIX wieku jako propagator literatur obcych* („Przegląd Humanistyczny”, 1974, nr 3), ukazały się również prace o poszczególnych czasopismach warszawskich, np. „Nowinach Niedzielnym”⁴⁴ redagowanych przez B. Prusa, „Biesiadzie Literackiej”⁴⁵, „Tygodniku Powszechnym”⁴⁶, „Ateneum”⁴⁷, „Słowie”⁴⁸ i innych periodykach⁴⁹. Nie słabnie zainteresowanie tygodnikiem „Świt”; tym razem wzięła ten temat na swój warsztat Maria Zawiańska, poświęcając mu wnikliwe studium⁵⁰. Nad „Głosem” kontynuowała badania J. Żurawicka i inni⁵¹, najpoważniejsze jednak opracowanie zyskała „Prawda” A. Świętochowskiego w postaci monografii Marii Brykalskiej *Aleksander Świętochowski jako redaktor „Prawdy”* (Warszawa 1974). Zarys ten nazwany został „pracą pionierską”, „znakomicie udokumentowaną, świetnie zlokalizowaną w epoce i bardzo klarownie prezentującą niezwykle rozległy materiał” (M. Kabata, „Nowe Książki”, 1975, nr 6, s. 40). O „Prawdzie” były jeszcze inne opracowania⁵².

⁴⁴ Z. Kmieciak, „Słowo” za czasów redaktora Henryka Sienkiewicza, „RHCP”, t. 4, z. 2, s. 72—79.

⁴⁵ B. Kocówna, „Biesiada Literacka”. *Pismo i ludzie*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 1965, s. 224—242.

⁴⁶ *Prawie wszystko o „Tygodniku Powszechnym”*, „Tygodnik Powszechny”, 1965, nr 13.

⁴⁷ W. Witkowski, „Listy czeskie dr Gáblera w „Ateneum” warszawskim, „Slavia”, Praha 1965, nr 3, s. 471—487.

⁴⁸ Z. Kmieciak, „Słowo” za czasów redaktora Henryka Sienkiewicza, „RHCP”, t. 8, z. 3, s. 301—312.

⁴⁹ Np. o „Niwie”: P. Dubiel, *Poglądy sprzed stu laty na temat więzi z czytelnikami*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1974, nr 3, s. 85—90; o „Wiśle”: H. Kowalska, *Jan Karłowicz jako redaktor „Wisty”*, „Literatura Ludowa”, 1967/1968, druk 1970, nr 4/6, s. 169—187; M. Jankowska, „Wisła” jako czasopismo folklorystyczne, „Biuletyn Polonistyczny”, 1971, z. 42, s. 77—78 (streszczenie pracy doktorskiej); J. Pośpiech, *Śląskie materiały ludoznawcze na łamach „Wisty”*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, 1972, z. 9, s. 41—65.

⁵⁰ M. Zawiańska, „Rachunki” Marii Konopnickiej, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, t. 9: 1974, s. 117—158.

⁵¹ J. Żurawicka; 1) *Czy Żeromski był „Głosowiczem”?*, „Pamiętnik Literacki”, 1965, z. 1, s. 43—78; 2) *Józef Karol Potocki — redaktor „Głosu”*. W 80-lecie powstania czasopisma, „Kronika”, Londyn 1966, nr 42/43, s. 9, 22; 3) *Związki publicystyki polskiej z myślą narodniczą XIX w.*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, S. 3: *Historia*, Warszawa 1968, s. 179—197; ponadto: W. Bułat, „Głos” Jana Władysława Dawida 1900—1905, „RHCP”, t. 5, z. 2, s. 66—83; U. Śmigielka, „Promień” pod sugestiami „Głosu”, „Prace Naukowe UŚI”, 1969, t. 1, s. 147—173.

⁵² Np. M. Brykalska: 1) *Świętochowski jako wydawca i redaktor „Prawdy” (1881—1900)*, „RHCP”, t. 11, z. 3, s. 343—392; 2) *Problemy nauki i filozofii w „Prawdzie” A. Świętochowskiego (1881—1902)*, [w:] *Z historii filozofii pozytywistycznej w Polsce. Ciągłość i przemiany*, Wrocław 1972, s. 139—173; B. Petrozo-

W kręgu zainteresowań badaczy znalazły się i w tym okresie czasopisma modernistyczne; tu znów wypada przypomnieć o pracach Instytutu Badań Literackich, a zwłaszcza o opublikowanym kolejnym tomie *Obrazu literatury polskiej (Literatura Młodej Polski, t. 1, Warszawa 1968)*, w którym znalazła się rozprawa Jerzego Kądzieni *Czasopisma literackie modernizmu*, stanowiąca próbę pewnego rodzaju rekonesansu po rzadko dotąd nawiedzanym czasopiśmiennictwie literackim Młodej Polski. Autor zaprezentował te czasopisma, które odegrały jakąś rolę w kształtowaniu się świadomości ideowo-artystycznej okresu. W tomie opublikowano także artykuły syntetyczne o „Życiu” warszawskim (E. Korzeniewska), „Życiu” krakowskim (J. Czachowska), „Chimerze” (J. Kądziera), „Krytyce” (F. Lichodziejewska) i „Museionie” (K. Meloch). Każdy z artykułów opatrzony został bibliografią, uwzględniającą zarówno wypowiedzi programowe na łamach czasopism, jak też opracowania. Również o czasopismach modernistycznych krótkie charakterystyki przyniosła praca zbiorowa *Polskie życie artystyczne w latach 1890—1914* (Wrocław 1967). Odnotować można jeszcze inne prace o poszczególnych czasopismach, np. R. Taborskiego⁵⁸ o „Strumieniu” i „Ateneum” Cezarego Jellenty, E. Manusiak⁵⁴ o „Sfinksie” czy J. Tyneckiego i W. Krajewskiej o „Chimerze”⁵⁵.

O czasopismach literackich wydawanych w Krakowie również sporo napisano w dziesięcioleciu 1965—1974. Są to m.in. wnikliwe studia o „Szki-
cach Społecznych i Literackich”⁵⁶, „Kalinie”⁵⁷, „Przeglądzie Literackim i Artystycznym”⁵⁸, „Krytyce”⁵⁹, „Świecie”⁶⁰, „Ojczyźnie”⁶¹, „Kraju”⁶², „Życiu”⁶³, „Głosie Narodu”⁶⁴ i innych⁶⁵.

lin-Skowrońska, „*Liberum veto*” A. Świętochowskiego wobec rewolucji 1905—1907, „RHCP”, t. 9, z. 2, s. 183—196.

⁵³ R. Taborski, „*Strumień*” W. Gąsiorowskiego i „*Ateneum*” C. Jellenty. Zapomniane czasopisma warszawskiego modernizmu, „*Kronika Warszawy*”, 1973, nr 3, s. 67—77.

⁵⁴ E. Manusiak, „*Sfinks*” w latach 1914—1917. (*Problematyka społeczno-polityczna*), „RHCP”, t. 6, z. 2, s. 120—137.

⁵⁵ J. Tynecki, Miciński — Reymont — „*Chimera*”, „*Prace Polonistyczne*”, S. XXIV: 1968, s. 241—258; W. Krajewska, *Literatura angielska na łamach „Życia” i „Chimery”*, „*Przegląd Humanistyczny*”, 1968, nr 2, s. 167—185.

⁵⁶ A. Żyga, „*Szkice Społeczne i Literackie*” (1875—1876), „RHCP”, t. 9, z. 1, s. 33—56.

⁵⁷ A. Żyga, „*Kalina*” (1866—1870), tamże, t. 12, z. 1, s. 145—177.

⁵⁸ A. Żyga, „*Przegląd Literacki i Artystyczny*” (1882—1886), tamże, t. 13, z. 3, s. 301—326.

⁵⁹ J. Myśliński, *Strona finansowa wydawnictwa „Krytyka”* (1910—1913), tamże, t. 5, z. 1, s. 203—208.

⁶⁰ A. Żyga, 1) „*Świat*”. *Zarys dziejów pisma* (1885—1895), tamże, t. 8, z. 2, s. 184—206; 2) *Krakowski „Świat”* (1888—1893) Z. Sarneckiego (*Mało znana karta z dziejów ilustracji polskiej*), „*Roczniki Biblioteczne*”, 1973 (druk 1974), z. 3/4, s. 753—786.

⁶¹ J. Myśliński, *Dzieje „Ojczyzny” w Krakowie w latach 1907—1914*, „RHCP”, t. 8, z. 2, s. 207—213.

Czasopiśmiennictwa literackiego i społeczno-kulturalnego dotyczy praca Zbyszka Bednorza *Nad rocznikami dawnych gazet śląskich. Studium z polskiego życia literacko-kulturalnego przełomu XIX i XX wieku* (Wrocław 1971), w której omówiono rolę i znaczenie prasy polskiej w utrzymaniu polskości i kształtowaniu świadomości narodowej na ziemiach śląskich. Z opracowań monograficznych ukazała się praca Ireny Homoli „Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją Pawła Stalmacha (Katowice 1968), omawiająca również lata 1864—1887 „Gwiazdki”, oparta nie tylko na analizie treści periodyku, ale także na literaturze dotyczącej redaktora i źródłach archiwalnych. Interesujące okazały się ponadto próby omówienia recepcji twórczości znanych pisarzy (np. B. Prusa, H. Sienkiewicza, J.I. Kraszewskiego, J. Kadena-Bandrowskiego)⁶⁶ w czasopiśmiennictwie śląskim. Spośród artykułów o poszczególnych czasopismach najwięcej uwagi poświęcono śląskiemu czasopismu literackiemu „Zaranie Śląskie”. W związku z przypadającą w 1967 r. sześćdziesiątą rocznicą wydania pierwszego numeru pisma ukazało się sporo artykułów w prasie, a także zeszyt specjalny (1967, numer 2), zawierający poważne studia omawiające problematykę historyczną, literacką, ludową pisma, jego dzieje — uzupełnione bibliografią zawartości⁶⁷. Poza jubileuszowymi o „Za-

⁶² J. Gos, *Profil literacki krakowskiego „Kraju” pod redakcją Stanisława Służewskiego*, „Prace Polonistyczne”, S. XXVII: 1971, s. 135—145; I. Zaremba-Piekara, *Idee pozytywistyczne „Kraju” Ludwika Gumpłowicza*, „RHCP”, t. 9, z. 1, s. 17—32.

⁶³ A. Żyga, *Program ideowo-artystyczny „Życia” za redakcji Ludwika Szczepańskiego*, „Ruch Literacki”, 1972, z. 3, s. 135—152; T. Z. Bednarski, *Wyspiański — grafik prasowy*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1969, nr 1, s. 87—97.

⁶⁴ C. Lechicki: 1) *Pierwsze dwudziestolecie krakowskiego „Głosu Narodu” (Fragment większej całości)*, „Studia Historyczne”, 1969, z. 4, s. 507—532; 2) *Krakowski „Głos Narodu” w latach 1914—1939*, tamże, z. 3, s. 343—381.

⁶⁵ Np. M. Bronarska, M. Kruczkiewicz, *Papiery Bolesława i Marii Wystouchów w zbiorach Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich*, „Ze skarbca kultury”, 1967, s. 274—343 (tu m.in. charakterystyka zbiorów listów redakcyjnych „Kuriera Lwowskiego”); T. Weiss, *Kraków i Galicja w satyrze „Liberum Veto”*, „Sprawozdania PAN Kraków”, t. 16 (1972), nr 1, s. 36—37; W. Zechenter, *Redaktor „Nowej Reformy”* [M. Konopiński], „Słowo Powszechne”, 1969, nr 293; W. Piątkowski, *Idee społeczno-polityczne „Polaka” (1896—1906). Przyczynek do kształtowania się ideologii Narodowej Demokracji*, „RHCP”, t. 5, z. 2, s. 45—65; R. Łąkowski, „Promień” i „Tekka”, „ITD”, 1967, nr 12; J. Myśliński, *Z papierów Tadeusza Romanowicza. Rachunki redakcyjne „Słowa Polskiego” (1895—1896)*, „RHCP”, t. 4, z. 2, s. 161—163.

⁶⁶ Np. J. Gliensk: 1) *Bolesław Prus a Śląsk*, „Studia Śląskie” Seria nowa, 1967, s. 7—53; 2) *Z dziejów adaptacji literackiej „Bartka zwycięzcy” H. Sienkiewicza*, tamże, 1965, s. 263—283 (m.in. na łamach czasopism); J. Pośpiech, *Śląsk w twórczości artystycznej, publicystyce i korespondencji J. I. Kraszewskiego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, 1966, s. 19—42; M. Fażan, *Współpraca Kadena-Bandrowskiego z „Gazetą Robotniczą” (1911—1913)*, „Zaranie Śląskie”, 1972, z. 4, s. 403—411.

⁶⁷ Zeszyt specjalny „Zarania Śląskiego” zawiera następujące prace: L. Brożek, *Z moich wspomnień o „Zaraniu Śląskim”*; A. Gładysz, *„Zaranie Śląskie”*

ranu” pojawiły się jeszcze inne opracowania⁶⁸. Napisano także o innych śląskich czasopismach, np. o „Monice”⁶⁹ K. Miarki czy „Zwiastunie Górnośląskim”⁷⁰.

Odnosić trzeba także prace W. Kaszubiny, np. *Najstarsze czasopisma łódzkie kulturalno-literackie* („Prace Polonistyczne”, S. XXV: 1969), a przede wszystkim ujęcie całościowe prasy łódzkiej *Zarys czasopiśmiennictwa łódzkiego w latach 1863—1914* („Rocznik Biblioteki Narodowej”, 1970). Sporo informacji o tej prasie dorzuciły np. artykuły J. Jaworskiej i J. Wilmańskiego⁷¹.

Czasopiśmiennictwem literackim Wielkopolski interesował się m.in. Jan Data i Edward Pieścikowski⁷², natomiast zagadnienie współpracy znanych pisarzy z prasą kielecką podjęli m.in. Z. Adamczyk (*Nalkowska w „Echach Kieleckich”*, „Przegląd Humanistyczny”, 1972, nr 2) i J. Mar-

jako pierwsze pismo literackie Śląska 1907—1912; K. M. Heska, *Problematyka literacka w „Zaraniu Śląskim” w latach 1929—1939*; D. Meyza: 1) „Zaranie Śląskie”, R. 1: 1907/1908 — R. 29: 1966. *Bibliografia zawartości*; 2) „Kwiaty z łąk naszych” czy „zaścianek literacki”? *Z recepcji pierwszych roczników „Zarania Śląskiego”*; K. Popiołek, *Problematyka historyczna „Zarania Śląskiego” w latach 1907—1966*; D. Simonides, *Śląska literatura ludowa na łamach „Zarania Śląskiego”*; W. Szweczyk, *Początki przyjaźni*; W. Zieliński, *Problematyka okresu powstań śląskich na łamach „Zarania Śląskiego”*.

⁶⁸ Np. K. Heska-Kwaśniewicz: 1) *Folklor i etnografia w „Zaraniu Śląskim (1907—1912, 1929—1939)*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej”, 1967, nr 3, s. 29—44; 2) *Pokolenie „Zarania Śląskiego” (1907—1912)*, „Studia Śląskie”, Seria nowa, 1970, s. 129—149; 3) *Współpraca Gustawa Morcinka z „Zaraniem Śląskim” [oraz] wykaz utworów... drukowanych w latach 1929—1939*, „Zeszyty Naukowe WSP Katowice”, 1967, nr 40: *Prace Historycznoliterackie*, nr 4, s. 241—259; 4) „Zaranie Śląskie” pod urokiem *Stowackiego (1907—1912)*, „Zaranie Śląskie”, 1968, nr 1, s. 83—92; Z. Hierowski, D. Meyza, „Zaranie Śląskie” — *pierwsze polskie czasopismo regionalne (1907—1967)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, t. 5, s. 191—214; M. Jednaka, „Zaranie Śląskie” (1907—1967), „Kwartalnik Opolski”, 1968, nr 1/2, s. 80—85.

⁶⁹ Np. S. Smak, „Monika” Karola Miarki, „Zeszyty Naukowe WSP Opole”, 1972, z. 9, s. 23—39.

⁷⁰ Np. D. Piątkowska, *Obraz Ameryki w „Zwiastunie Górnośląskim” (1868—1872)*, „Kwartalnik Opolski”, 1974, nr 4, s. 51—64; J. Saratowicz-Stolarzewiczowa, *Sprawy narodowe w „Zwiastunie Górnośląskim”*, „Zeszyty Naukowe WSP Katowice”, 1967, nr 40, s. 169—201.

⁷¹ J. Jaworska: 1) *Uwagi do dziejów czasopiśmiennictwa łódzkiego*, „RHCP”, t. 9, z. 1, s. 153—163 (uzupełnienie do *Zarysu czasopiśmiennictwa łódzkiego* W. Kaszubiny); 2) „Goniec Łódzki” (1898—1906) wobec rosyjskiej cenzury, „Roczniki Biblioteczne”, 1966, nr 3/4, s. 383—393; J. Wilmański: 1) *Kupić 100 gęsi czy wydawać pismo?*, „Odgłosy”, 1973, nr 11, s. 9 (prasa łódzka z końca XIX w.); 2) „Satyr”, czyli *nieznane czasopismo łódzkie*, tamże, 1970, nr 13, s. 10.

⁷² Np. J. Data: 1) *Z dziejów felietonistyki wielkopolskiej*, [w:] *Wokół zagadnień publicystyki literackiej*, Warszawa—Poznań 1974, s. 25—40; 2) *Tendencje pozytywistyczne w czasopiśmiennictwie wielkopolskim w latach 1848—1870*, Poznań 1975; E. Pieścikowski, *Literatura* (m.in. prasa literacka), [w:] *Dzieje Wielkopolski. Lata 1793—1918*, t. 2, Poznań 1973, s. 606—632.

czewski (*Żeromski i „Gazeta Kielecka”, „Przemiany”, 1974, nr 8*). Rolę i znaczenie literackiego pisma regionalnego „Echa Kieleckie” omówiła Barbara Szabat („Przemiany”, 1971, nr 5).

Rozwój badań nad socjologią życia literackiego w Polsce przyniósł m.in. dwie prace dotyczące okresu 1864—1918: *Życie literackie Warszawy w latach 1864—1892* J. Kulczyckiej-Saloni (Warszawa 1970), gdzie specjalne rozdziały poświęcono czasopismom i redakcjom, oraz *Życie literackie młodopolskiej Warszawy* (Warszawa 1974) w opracowaniu R. Taborskiego, przedstawiające intelektualne środowisko stolicy, walkę o nową literaturę i udział w niej czasopism literackich, w tym „Chimery”.

Wiedzę o czasopiśmiennictwie wzbogacają także monograficzne ujęcia życia i twórczości pisarzy, opracowania, kalendarze życia (np. B. Prusa, S. Żeromskiego), bio-bibliografie (np. G. Zapolskiej).

I w tym okresie nie zabrakło korespondencji pisarzy; przykładowo można wymienić *Korespondencję* Marii Konopnickiej, zwłaszcza tom trzeci (Wrocław 1973) zawierający korespondencję redakcyjną „Świtu” z lat 1883—1887, *Listy Stanisława Brzozowskiego* (t. 1, Kraków 1970), a także zespoły mniejsze, publikowane w czasopismach⁷³.

Badaniom historycznoprasowym przez cały okres powojenny towarzyszyło zainteresowanie prasą polonijną. J.W. Borejsza⁷⁴ kontynuował badania nad prasą emigracyjną po powstaniu styczniowym; sporo pisano o prasie Polonii amerykańskiej (m.in. W.S. Filisiński, J. Miąso, K. Wachtl, S. Włoszczewski), argentyńskiej (W. Chojnacki, J. Radymińska), brazylijskiej (J. Pitoń), niemieckiej (T. Cieślak, W. Hładkiewicz, H. Michnol), węgierskiej (P. Dombki), prasie polskiej w Rosji: na Bukowinie, Białorusi, w Odessie, Kijowie i Petersburgu (A. Zatorski, A. Ślisz, Z. Kmiecik, S. Garztecki, I. Spustek). Niektóre artykuły dotyczą także prasy literackiej i kulturalno-społecznej. Najwięcej uwagi skupiono na tygodniku polityczno-społecznym i literackim „Kraj”, wydawanym przez Erazma Piltza w Petersburgu. Obok T. Bednarskiego⁷⁵ przez parę lat zajmował się tym

⁷³ Np. J. Detko, *Listy młodego Tetmajera do Piotra Chmielowskiego*, „Twórczość”, 1965, nr 12, s. 106—111; *Korespondencja Tadeusza Micińskiego*. Oprac. Teresa Wróblewska, „Miesięcznik Literacki”, 1969, nr 11, s. 108—115; A. Galos, *Listy Zygmunta Miłkowskiego do Wilhelma Feldmana*, „Pamiętnik Literacki”, 1967, z. 4, s. 545—565; W. Stankiewicz, *Listy Jana Hempla do Jana Wantuly*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 1970, s. 407—482.

⁷⁴ J. W. Borejsza: 1) *Emigracja polska po powstaniu styczniowym*, Warszawa 1966; 2) *Prasa Towarzystwa Demokratycznego Mierostawskiego (1865—1870)*, „RHCP”, t. 4, s. 43—58; 3) *Trzy szkice o prasie emigracyjnej po 1863 r.*, tamże, t. 6, z. 1, s. 31—62; 4) *Z dziejów polskiej prasy emigracyjnej (1863—1865)*, tamże, t. 4, z. 1, s. 50—104.

⁷⁵ Np. T.Z. Bednarski, *Talent redaktorski Erazma Piltza w świetle jego korespondencji z Kazimierzem Bartoszewiczem*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1970, nr 4, s. 56—62.

periodykiem Zenon Kmiecik⁷⁶, który m.in. w 1969 r. opublikował monografię pt. „Kraj” za czasów redaktorstwa Erazma Piltza, stanowiącą pierwszą próbę opracowania monograficznego dziejów czołowego pisma obozu konserwatywnego w zaborze rosyjskim. Autor zajął się szczegółowo dziejami tego periodyku w latach 1882—1906, przedstawiając je w układzie problemowym; starał się pokazać rolę, jaką tygodnik Piltza odegrał w ruchu politycznym i kulturalnym na ziemiach polskich.

W omawianym okresie ukazało się stosunkowo niewiele bibliografii zawartości czasopism; należą do nich np. *Bibliografia zawartości literackiej „Tygodnika” piotrkowskiego* w opracowaniu S. Frycie oraz *Bibliografia teatraliów „Tygodnia” piotrkowskiego* („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP Rzeszów”, 1966, 1968), czy też „Echa Muzycznego” 1877—1882 i „Echa Muzycznego, Teatralnego i Artystycznego” w opracowaniu J. Bukowczanowej i innych (Kraków 1965) w serii „Bibliografia Czasopism Muzycznych”.

Ważną pozycją jest niewątpliwie *Bibliografia opracowań prasy śląskiej* (Opole 1973) przygotowana przez Joachima Glenska, obejmująca swym zasięgiem opracowania dotyczące prasy polskiej, niemieckiej i czesko-morawskiej. Śląsk jest w zasadzie jedynym regionem, który posiada tak opracowaną pełną bibliografię prac o czasopiśmiennictwie.

Warto przypomnieć, że rejestracją dorobku historycznoprasowego zajmują się czasopisma specjalistyczne („Zeszyty Prasoznawcze” i „Prasa Polska”), natomiast streszczenia prac o czasopiśmiennictwie przynosi m.in. *Bibliografia adnotowana wiedzy o środkach masowego komunikowania* pod redakcją Sylwestra Dzikiego, wydawana pod patronatem Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie. Do chwili obecnej opublikowano kilkanaście tomów (za lata 1965—1976) tej niezwykle cennej i pożytecznej publikacji, rejestrującej również prace o czasopismach literackich i kulturalno-społecznych. Prace o tych czasopismach rejestruje także „Biuletyn Polonistyczny” w „Notach informacyjnych” dodawanych do każdego zeszytu.

*

Jak wynika z przeprowadzonego przeglądu, z roku na rok powiększa się liczba prac dotyczących czasopiśmiennictwa. Nic więc dziwnego, że ukazało się również szereg opracowań w pięcioleciu 1975—1979, który to okres jest niesłychanie ważny w dziejach prasy polskiej. W 1976 r. opu-

⁷⁶ Z. Kmiecik: 1) *Dodatki literacko-naukowe „Kraju”, „Przegląd Humanistyczny”, 1969, nr 3, s. 91—112*; 2) *Materiały redakcji tygodnika „Kraj”, „RHCP”, t. 9, z. 1, s. 77—115*; 3) *Monografia czasopisma na przykładzie tygodnika „Kraj”, [w:] Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej. Sympozjum historyków prasy, Warszawa 1967, s. 97—113*; 4) *Program ugody polsko-rosyjskiej „Kraju”, „RHCP”, t. 8, z. 4, s. 501—520*; 5) *Kontakty Tadeusza Bobrowskiego z redakcją „Kraju”, tamże, t. 7, z. 2, s. 247—257*; 6) *Uwagi o redakcji i prenumeratorach petersburskiego „Kraju” przed 1905 rokiem, tamże, t. 7, z. 1, s. 103—124*.

blikowane zostały dwa tomy długo oczekiwanego podręcznika do historii prasy polskiej. Kompendium (tom 2) zatytułowane *Prasa polska w latach 1864—1918*, w serii „Historia Prasy Polskiej” pod red. J. Łojka, jest dziełem kilku autorów (Z. Kmiecik, J. Myśliński, W. Jakóbczyk, T. Cieślak, A. Paczkowski, A. Garlicka, A. Notkowski) i ma charakter pracy zbiorowej. Ukazywaniu się obydwu tomów towarzyszyły ożywione dyskusje, polemiki i recenzje; podkreślano m.in., że podręcznik ma niejednolity charakter, zróżnicowany poziom opracowania. Niezależnie od charakteru i temperamentu wypowiedzi trzeba podkreślić, że jest to pierwsze w dziejach nowej dyscypliny, pionierskie, bez precedensu przedsięwzięcie, obejmujące swym zasięgiem historię prasy polskiej lat 1661—1863 (t. 1) i 1864—1918 (t. 2), wobec którego wszystkie następne prace nie mogą ustosunkować się obojętnie, tym bardziej iż — jak słusznie stwierdziła B. Petrozolin-Skowrońska: „Prasa polska 1864—1918 to obszar niezmiernie zróżnicowany, dość trudny więc w konsekwencji do prezentacji w jednolitej, zwartej strukturze, tym bardziej że dotychczas stan badań bardzo nierównomierne udziela odpowiedzi na długą listę pytań stojących przed autorami” („Nowe Książki”, 1976, nr 14, s. 45). Tom *Prasy polskiej* otrzymał cenny dodatek bibliograficzny — zestawienie stanu badań od okresu przedwojennego do 1974 r. włącznie. Bibliografia, uporządkowana tematycznie, przynosi ważniejsze opracowania dotyczące prasy polskiej okresu 1864—1918.

Czasopiśmiennictwo okresu popowstaniowego zyskało cenną pozycję; w podręczniku do historii literatury, przygotowanym w Instytucie Badań Literackich, ukazał się tom *Pozytywizm* w opracowaniu H. Markiewicza (Warszawa 1978). Rozdział dotyczący czasopiśmiennictwa, zatytułowany „Publicystyka (na tle rozwoju prasy)”, charakteryzuje prasę emigracji postyczniowej, sytuację ogólną prasy krajowej, charakter ideologiczny czasopism wydawanych w poszczególnych zaborach. Wśród wskazówek bibliograficznych, w jakie został zaopatrzony tom *Pozytywizmu*, rejestruje autor podręcznika selekcyjny zestaw opracowań o prasie, uwzględniając przekroje problemowe, prasę ludową, prasę w poszczególnych ośrodkach i regionach, opracowania monograficzne ważniejszych czasopism.

Ukazało się w pięcioleciu 1975—1979 kilka ważnych i interesujących artykułów, które warto zasygnalizować. Obok wspomnianych już artykułów M. Tyrowicza i B. Petrozolin-Skowrońskiej są to więc artykuły J. Myślińskiego *Uwagi o prasie polskiej przelomu XIX i XX w. jako źródle historycznym* („Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1975, z. 1) i *Próba określenia miejsca i roli prasy w dziejach społeczeństwa polskiego doby popowstaniowej* („Dzięje Najnowsze”, 1978, nr 3), L. Smółki *Rola prasy i czasopiśmiennictwa w kształtowaniu polskiej myśli politycznej XIX i XX w.* („Nauka Polska”, 1977, nr 11/12), J. Ratajewskiego *O trudnościach badań historycznoprasowych prasy polskiej na Śląsku w XIX i na początku XX w.* („Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1977, nr 3).

Ostatnie pięciolecie w zasadzie kontynuuje kierunki badań występujące w poprzednich okresach: badaniach nad czasopiśmiennictwem ludowym prowadzi dalej Z. Kmiecik, pojawiają się też socjologiczne ujęcia poszczególnych problemów, takich jak np. rozwój i formy prenumeraty, czytelnictwa czasopism ludowych (J. Kostecki i Z. Byczkowska, *Czytelnictwo czasopism ludowych w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX wieku*, „Przegląd Humanistyczny”, 1978, nr 10). Badania nad prasą socjalistyczną prowadzi m.in. J. Myśliński, nie dotyczą one jednak czasopiśmiennictwa literackiego.

Z opracowań czasopiśmiennictwa literackiego i kulturalno-społecznego ukazało się sporo interesujących materiałów. Poza artykułami W. Witkowskiego (*Bohemica w prasie warszawskiej lat 1870—1890*, „Pamiętnik Słowiański”, 1977) czy H. Natory-Macierewicz (*Rozwój warszawskiej ilustracji prasowej do początku XX wieku na przykładzie wybranych tygodników ilustrowanych*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1976, z. 3) sporo prac poświęcono tygodnikom warszawskim, np. „Tygodnikowi Ilustrowanemu”⁷⁷, „Bluszczowi” (np. K. Kamińskiej *Kwestia kobieca na łamach „Bluszczu” (1865—1885)* i *Zofia Węgierska — przyjaciółka poetów i paryska korespondentka „Bluszczu”*, „Prace Polonistyczne”, S. XXXIII: 1977, XXXIV: 1978), „Prawdzie”⁷⁸, „Światu”⁷⁹, „Myśli Niepodległej”⁸⁰ i innym⁸¹. Nowe poważne opracowania otrzymał „Wędrowiec”, np. artykuł Z. Piaseckiego⁸² i rozprawa M. Kabaty *Warszawska batalia o nową sztukę*. („Wędrowiec” 1884—1887), (Warszawa 1978), poświęcona omówieniu roli „Wędrowca” w propagowaniu „nowej” filozofii w sztuce.

O „Świcie” — tygodniku literacko-społecznym dla kobiet — pisano w

⁷⁷ Np. A. Budziszewska, *Publicystyka Juliusza Kadena-Bandrowskiego w kręgu korespondencji belgijskiej*, „Przegląd Humanistyczny”, 1978, nr 6, s. 109—120 (korespondencja do „Tygodnika Ilustrowanego” i „Naszego Kraju”); A. Galis: 1) *Juliusz Kaden-Bandrowski i „Tygodnik Ilustrowany”*, „Stolica”, 1977, nr 26, s. 6; 2) „Tygodnik Ilustrowany” i prosek z „kogutkiem”. *Fragm. książki Poszukiwacz prawdziwej rozmowy*, tamże, 1977, nr 27, s. 7; Z. Kmiecik, „Tygodnik Ilustrowany” w latach 1908—1915, „Przegląd Humanistyczny”, 1978, nr 1, s. 75—89.

⁷⁸ Np. Z. Kmiecik, *Tygodnik „Prawda” w latach 1908—1915*, „Przegląd Humanistyczny”, 1976, nr 2, s. 1—13.

⁷⁹ Z. Kmiecik, „Świat” w latach 1906—1915, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1978, nr 3, s. 53—76.

⁸⁰ Z. Kmiecik, „Myśl Niepodległa” Andrzeja Niemojewskiego w latach 1906—1914, „Człowiek i Światopogląd”, 1976, nr 12, s. 158—167.

⁸¹ Np. Z. Mocarska-Tycowa: 1) *Działalność krytycznoliteracka Teodora Jeske-Choińskiego wobec przełomu antypozytywistycznego*, Toruń 1975 (m.in. o jego publicystyce w „Niwie”); 2) *Od obrony tradycji do narodowej aktywności (Z dziejów kryzysu pozytywizmu)*, „Znak”, 1975, nr 249, s. 294—316 (m.in. o „Niwie”); W. Zuchniewicz, *Bronisław Laskownicki i jego „Wiek Nowy”*, „Prasa Polska”, 1978, nr 9, s. 18.

⁸² Z. Piasecki, „Wędrowiec” z lat 1884—1887 (Z dziejów powstania, działalności i upadku pisma w świetle wspomnień i nie wydanych listów Stanisława Witkiewicza), „Zeszyty Naukowe WSP Opole”, 1976, z. 14, s. 75—94.

trzydziestopięcioleciu wiele razy, ale poza pracą T. Czapczyńskiego nie były to prace poświęcone wyłącznie piśmieniu; w przeważającej części kwitowały jedynie udział M. Konopnickiej w redagowaniu „Świt”. Dopiero badania M. Zawalskiej doprowadziły w konsekwencji do powstania, rzec by można, wzorcowej monografii tego periodyku. Opublikowana w 1978 r. pt. „*Świt*” Marii Konopnickiej, prezentuje cały zespół zagadnień, np. genezę, założenia programowe, poświęcając sporo uwagi opisowi bibliograficzno-formalnemu pisma; w kolejnych rozdziałach charakteryzuje pracę redakcji i kręgu współpracowników; zajmuje się też problemem recepcji „Świt” w świetle korespondencji redakcyjnej i współczesnej prasy. Na podstawie wnikliwych badań dowodzi w sposób nie budzący wątpliwości, że udział pisarski Konopnickiej był olbrzymi, oczywiście obok uczestniczenia w pracach redakcyjnych periodyku.

Ostatnie pięćdziesiąt lat przyniosło kontynuację badań A. Żygi nad czasopiśmiennictwem krakowskim (np. *Program literacko-estetyczny krakowskiego „Świata” 1888—1895*, „Ruch Literacki”, 1975, z. 6) oraz znanego badacza tej prasy, C. Lechickiego, który po paroletnich badaniach opublikował monografię „*Kraju*” (1869—1874) krakowskiego (Wrocław 1975) — pionierską pozycję nie tylko dla prasy krakowskiej, ale i galicyjskiej.

Piotrkowski „Tydzień” dostarczył znowu tematu do interesującej rozprawy J. Boguszewskiej („*Tydzień*” piotrkowski jako źródło do dziejów książki polskiej, „Roczniki Biblioteczne”, 1977). Napisano też kilka artykułów o wileńskiej „Wiedzy” i jej kontynuacjach⁸³, czy też „Echach Kieleckich”⁸⁴.

Tematem wielu artykułów w powojennym trzydziestopięcioleciu było zagadnienie recepcji literatury obcej w polskich czasopismach, najpełniejszy jednak obraz recepcji literatury rosyjskiej w polskich periodykach zaprezentowała publikacja Instytutu Badań Literackich pt. *Zwierzciadło prasy. Czasopisma polskie o literaturze rosyjskiej* (Wrocław 1978). Uwzględniono tu czasopisma różnych regionów kraju do 1914 r., od lwowskich „Rozmaitości”, otwierających publikację, poprzez „Bibliotekę Warszawską”, „Ateneum”, „Dziennik Literacki” — do krakowskiej „Krytyki” i wielu innych. Opis każdego czasopisma składa się ze wstępu wprowadzającego w problematykę recepcji literackiej, antologii wybranych tekstów oraz bibliografii przekładów i opracowań.

Z prac dotyczących prasy polonijnej odnotować należy rozprawę A. Paczkowskiego *Prasa polonijna w latach 1870—1939. Zarys problematyki* (Warszawa 1977).

Wśród nielicznych w omawianym okresie pozycji bibliograficznych

⁸³ Np. E. Zdunek, *Problematyka oświatowo-wychowawcza na łamach czasopisma „Wiedza” i jej kontynuacji* — „Nowe Życie”, „Światło”, „Kuźnia”, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. 20: 1977, s. 161—182.

⁸⁴ Np. J. Rutkowski, *Leon Rygier jako kierownik literacki i publicysta „Ech Kieleckich”*, „Studia Kieleckie”, 1972, nr 2, s. 47—59.

ukazała się praca Elżbiety Czermarmazowicz *Stan prac i problemy bibliografii czasopism polskich (1901—1955)*, (Warszawa 1978), prezentująca w części pierwszej *Wykaz źródeł do bibliografii czasopism polskich 1901—1955*, w drugiej — ocenę stanu prac i koncepcję organizacji prac nad retrospektywną bibliografią czasopism polskich.

*

Artykuł niniejszy, nie pretendujący ani do zaprezentowania całego materiału dotyczącego prasy literackiej i kulturalno-społecznej lat 1864—1918, ani tym bardziej do merytorycznego ustosunkowania się i interpretacji przedstawianych prac, nie wyklucza potrzeby takiego opracowania prasy i może ułatwi to zadanie przyszłym badaczom czasopiśmiennictwa literackiego.

Nawet tak skrótowne spojrzenie na dorobek historycznoprasowy z perspektywy trzydziestopięciolecia powojennego, i to w planie czysto rejestracyjnym, pozwala na stwierdzenie, że pomimo pewnego rozproszenia tematycznego, braku koordynacji w podejmowaniu badań, zrobiono bardzo dużo. W zakresie problematyki nas interesującej opracowano i omówiono ważniejsze czasopisma okresu, takie jak „Prawda”, „Świt”, „Kraj” krakowski, „Kraj” petersburski, „Sfinks”, „Krytyka”. Pokuszono się również w wielu przypadkach o nakreślenie całościowego obrazu czasopiśmiennictwa tych lat, w tym również literackiego. Ustalono także kanon tytułów czasopism dla okresu 1864—1918.

Konieczność skoncentrowania się w artykule wyłącznie na zarejestrowaniu opracowań o periodykach literackich i kulturalno-społecznych dało w efekcie tylko częściowy obraz dorobku historycznoprasowego okresu powojennego (a przecież w latach 1944—1979 powstało wiele prac o prasie ludowej, politycznej ruchu socjalistycznego i nie tylko), rozwijającej się w okresie 1864—1918 prasy codziennej, a przede wszystkim regionalnej. Warunki powojenne stwarzały odpowiedni klimat, sprzyjający podejmowaniu tych badań, przede wszystkim badań nad prasą ludową i polityczną, socjalistyczną. Prowadzono badania nad całokształtem polskiej prasy, tak w zakresie badań historycznoprasowych, jak i bibliograficzno-dokumentacyjnych.

Warto podkreślić, że wysiłki historyków prasy zmierzały także do nakreślenia dziejów prasy fachowej, np. pedagogicznej, bibliograficznej, drukarskiej, muzycznej, turystyczno-krajoznawczej, łowieckiej, nadto młodzieżowej, katolickiej, żydowskiej.